

ROELYG TEN

Roelygten er, alt efter de lokale mark- og haveafgrøder, dannet af en kålrabi, runkelroe, sukkerroe eller turnips, sjældnere et græskar, som udhules så kun skallen er tilbage, i denne skæres åbninger, i hulheden anbringes et tændt lys.

At skære roelygter om efteråret er en skik, der i Danmark kan føres tilbage til sidste halvdel af forrige århundrede. Den har været meget populær, og børn praktiserer den stadig i mange egne. – Det foreliggende danske materiale fremlægges her ordnet topografisk (Dansk Folkemindesamlings topografi-numre).

(20) I gamle dage brugte man roelygter til nytårsfester på Tisvildeegnen.¹

(118) Om aftenen løb drenge med deres roelygter gennem smøgerne og gjorde pigerne bange. *Det var ikke sjældent vi listede os ind i haverne og holdt vores lygter foran vinduerne, så hørte vi gerne et vræl fra de små i huset. Men enlige gamle koner kunne også vræle godt op, når de så et sådant spøgelse udenfor vinduet* (Gladsaxe).²

(604) Børn løb efter de vogne, der kom ned sukkerroer til Nakskov Sukkerfabrik, og råbte ”må jeg få en roe?”, eller med et søm i enden af en kæp prøvede de at rive en roe af læsset. Det blev undertiden sat farver glas foran hullerne i roelygten. På plejehjemmet Møllegården har man siden 1972 brugt udskæring af roelygter

som beskæftigelsesterapi for de ældre. Plejehjemmet holdt 14. november 1978 en ”roefest” med udstilling af ca. 25 lygter.³

(705) Et spejderkorps genoptog 1980 en tradition, der vistnok begyndte i 1950’erne: i samarbejde med Saksøbing Sukkerfabrik arrangerede det en konkurrence om den smukkeste, den sjoveste og den mest enkle roelygte. Året efter deltog næsten hundrede børn med roelygter i et optog gennem byen.⁴

(730) Når man om aftenen gik ud med aviser brugte man en roelygte med fire glugger (Kragenæs o. 1935).

Danmarks første ”roelygtefest” holdtes 28.–29. november 1953 på Kragenæs Kro og samlede fuldt hus. Danmarks Radio havde den på programmet. Festens initiator Robert Meinved (”Bob”) skrev en lygteviser til melodi af Johs. Hansen. Præmien for den smukkeste lygte fik en dreng, der forvandlede roen til et dukkehus; den morsomste lygte forestillede en vagabonds hoved, og den mindste var ikke større end en valnød, af en rodspids havde barnet lavet en staldlygte med bevægelig låge.⁵ Indtil o. 1965 blev festen holdt på kroen eller i den nærliggende Reventlow-park, og 1955 udsatte Lolland-Falsters Sukkerroedyrkerforening en vandrepokal. Men konkurrencen fik stadig færre deltagere, 1962 blev kun indleveret 13 roelygter, førstepræmien blev givet for modellen af en sukkerfabrik.

(812) Min far lavede o. 1920 roelygter som legetøj til os børn. En stor udhulet runkelroe med "øjne", "næse" og "mund" og et tændt tællelys holdt og bevægede han i mørket foran stuens vinduer, så vi blev bange for synet. Spøgen kendte han vel fra sit hjem i Barup, Lillebrænde sogn (cand. mag. Chr. Lisse 1984).

(856) *Fyns Tidende* og Assens Sparekasse udskrev 1973 konkurrencen "Årets fynske roelygte". Lygterne måtte ikke dekores med farver, tøj, papir, tændstikker eller nåle. Konkurrencen gjaldt den mest kunstneriske, uhyggeligste og morsomste lygte, førstepræmien var 2.000 kroner og præmiesummen 8.000 kr. I løbet af seks uger indkom flere hundrede lygter, hvoraf 36 deltog i finalen. Som optakt kørte Vor Frue kirkes syngedrenge en aften pr. hestevogn fra Assens til Sandager og gav koncert dér; drengene medførte roelygter skåret til denne lejlighed.

(936) Som lygte udendørs brugte man i Skamby sogn et udhulet græskar med farvet kaffeposepapir foran hullerne.⁶

(1039) Børn brugte roelygter i deres snehuler (Stenstrup sogn, også meddelt fra 1162 Bregninge s. på. Ærø).⁷

(1039) Til nytårsaften blev af en runkelroe lavet en mand med stor hat på hovedet og kæppe som krop, arme og ben. Klædt i et sæt tøj blev manden anbragt i et karlekammers seng. *Der var dengang ikke megen belysning, så den ikke særlig modige kunne nok blive bange når han så den kunstige mand.* Man drillede en tjenestepige på samme måde. *Hos vor nabo blev dukken sat på deres wc en efterårsaften, de ventede nogle unge og ville have lidt skæmt* (Gislev sogn o. 1910).⁸

(1153) Det var o. 1910 meget brugt nytårsaften at sætte roelygter op mod folks vinduer for at forskrække dem (Lindelse sogn, Langeland).⁹

(1186) På lygten blev ansigtet skåret ud som en kineser med skæve øjne eller en indianer med lange næse og bred mund, han skulle gøre folk bange (Elling sogn o. 1910).¹⁰

(1390) I min barndom på Thyland samledes børn og ungdom en stille høstaften ved gadekæret, de medbragte roelygter hang på snore spændt mellem pæle stukket ned omkring kæret, og de mange lys spejlede sig i det sorte vand.¹¹

(1450) *Jeg har været med til at kaste en stafen, en udhulet turnips med et lys indeni og gloende øjne, gennem døren ind til en brægende forsamling af 'hellige'*.¹²

(1571) Steffensdag 28. december satte man en udhulet kålrabi, den største man kunne finde, med et lys indeni på Rishøj i Vester Hornum.¹³ Til samme landsdel hører formentlig denne optegnelse: *Vi skar kærnen ud af en stjålet kålrabi, sneg os langs haver og gærder og satte lygtemanden op mod vinduesruderne. Hans ansigt lignende et døningehoved.*¹⁴

(1603) Drengene stjal markens største roer og hulede dem ud, i skallen skar de øjne, næse og mund, hovedet blev sat på et langt skaft, og når mørket faldt på satte de *roemanden* op foran intetanende folks vinduer. Han så frygtindgydende ud med det spøgelsesagtige lysskær gennem de røde øjne og med den grinende mund. Skaftet kunne foroven være forsynet med en lille tværstang, på hvilken der blev hængt et lagen eller en dug. *Det hele var af dejligt uhyggeligt og skrækindjagende realistisk virkning* (Ranum ved Løgstør o. 1900).¹⁵

(1623) Det sker man til nytårsaften skærer en kålrabi ud som et menneskeansigt og sætter et tændt lys i hovedet; man stiller det på en mødding, og *det ser meget afskrækkende ud med gloende øjne, næse og mund* (Salling 1884).¹⁶

(1653) Der var sat en udhulet kålrabi med lys på marken, og i dagene derefter hørte vi i skolen, at nogen havde set lygtemanden (et overnaturligt væsen) på vor mark (Grinderslev sogn, Salling).¹⁷

(1847) Det øverste af kålrabien blev skåret af og kaldt gatten, et stykke ståltråd tjente som hank; roelygten brugte man i en jordhule, kælder, et telt eller på loftet (Randers o. 1920).¹⁸

(2084) En klog mand pralede overfor en smed med, at han kunne få lygtemanden (sml. nr. 1653) til at forsvinde. Smedens sønner anbragte nu en udhulet kålrabi med lys i et sted på heden, og da manden så lygtemanden blev han bange og flygtede (Rosenlund ved Hadsten).¹⁹

(2578) *Jeg har kun set én roelygte, og den gjorde mig skrækslagen. Vi var alene hjemme da den blev holdt op foran et vindue, og den lignende et dødningshoved* (Strellev sogn, Vestjylland).²⁰

(3000) De fleste børn har en lygte af papir, men den kan også laves af græskar og roer, i skallen med huller for sol og måne eller som øjne, næse og mund. Lygten bæres i en ståltråd eller er hængt på en stang. Roelygter i forbindelse med syngende optog bruges kun i Sønderjylland.²¹

Roernes udtynding var et langvarigt og trek arbejde (tegning 1892).

(3075) Et par drenge hørte nytårsaften knaldene fra fyrværkeri og løb ud i haven. Der fik de øje på et uhyggeligt gespenst, fo'r tilbage til stuen og skjulte sig under en sofa – den ene dreng gispede *æ trolld står derude*. Da faderen hørte, hvad der havde forskrækket dem, gik han ud i haven; han fik også kuldegysninger men opdagede så, at det var en udklædt roelygte (Branderup sogn).²²

(3100) Omkring 1933 eller 1934 kom jeg en mørk efterårsaften med toget til Højer, i byens gader gik en flok syngende børn med udhulede roer med lys i.²³

(3189) En lun augustaften ved syv-otte tiden dukkede den ene laterne efter den anden op, og snart gik et optog af børn med papirlygter og sang:

Laterne – laterne,
sonne, mond und sterne,
brenne aus min licht,
brenne aus mein licht,
nur mein' liebe laterne nicht.
Von Hamburg geht's nach Bremen,
dort braucht man sich nicht zu schämen,
da gehen leute gross und klein
mit ihrer laterne aus und ein.
La wyste, la wyste,
das ganze land ist düste,

appel und bern, mund und stern,
gib mir doch ein pfennig her!

Optoget fortsatte i tavshed, så gentoges sangen. Vi skulle være hjemme igen ved otte-tiden. Det var meget højtideligt (Kolstrup o. 1920).²⁴

(3210) Vi skar huller i skallen, så den lignede et hoved. Det udskræbede af roen smagte vidunderligt, *vi børn kunne sidde i række med en halv roe hver og skrabe og spise* (Rise sogn o. 1920).²⁵

(3233) Det er ikke kun på landet man snitter roelygter. Sønderborgs drenge hentede kålrabi på marker udenfor byen og kappedes om at lave den flotteste lygte (1920'erne).

(3245) Hvert barn skærer sin roe ud til en lygte, og i skumringen lyder et lille vers stadig stærkere gennem gaden. Der kommer optoget, store og små børn, syngende laternevisen mens roelygterne svinges på lange stænger:

Laterner, laterner,
sol og mån' og stjerner
i den mørke by, i den mørke by
lyser min laternes lys.
Snart er som'ren omme,
så skal vinteren komme.
Fidde rum bum bum,
fidde rum bum bum,
fidde rum bum bum bum bum!
(Broager 1953)²⁶

Mørke efterårsaftener går sydslesvigske børn gennem byernes gader, bærende lygter og lamper – et gribende og smukt syn, en uforglemmelig oplevelse at møde disse lygtbærende processioner.²⁷

De meget få belæg fra 1800-tallet tyder på, at roelygten er en relativ ny ”opfindelse”. Ældre end roedyrkningen kan skikken selvsagt ikke være. O. 1800 blev dyrket kålrabi (kålroe) i det nordøstlige Sjælland, o. 1830 var dyrkningen kun almindelig omkring København, og endnu i 1880'erne spillede kålroen en underordnet rolle sammenlignet med turnips og runkelroe, men fra o. 1910 blev arealet hurtigt større. Runkelroen dyrkedes ikke i større stil før o. 1870 og vandt først terræn da der var fremavlet højtydende malkekvæg og oprettet andelsmejerier. Efter århundredskiftet bredte dyrkningen sig på bekostning af turnipsen. Den første danske sukkerfabrik startede 1872 i Nykøbing på Falster, ti år senere begyndte produktionen i Nakskov.²⁸ Med sin kegleform og ofte knudrede facon er sukkerroen egentlig uegnet til roelygter. – Dyrkningen af græskar var fra o. 1800 ret udbredt, men i datidens litteratur og senere omtales ikke lygter af udhulede græskar.

Navnet *roelygte* blev næppe brugt før 1900. Det findes ikke som stikord i Feilbergs jyske ordbog (1886–1914) og *Ordbog over det danske Sprog* (bd. 17, 1937).

SVERIGE

På forespørgsel oplyser arkivarie Sten-Bertil Vide på Dialekt- og Ortsnavnsarkivet i Lund, at seddelsamlingerne kun har ét belæg for *rovelykta* og ét for *betykta*, begge fra det sydøstlige Skåne primo 1900-tallet. Der foreligger desuden en andenhånds meddelelse fra Eslöv-egnen: lygten havde form som et ansigt og blev brugt til at skræmme folk med. Roelygter var i 1920'erne kendt i Falkenberg (Halland), Lund og Gärds herred.²⁹

Bitte Wengert oplyser 1983 fra Skåne, at børn om efteråret laver *betyktoer* af sukkerroer (tidligere af runkelroer), nogle fik glas eller kulørt silkepapir i 'vinduerne', en særlig fin lygte af rødbede gav et smukt rødt skær. Lygten skulle *skapa trivsel och stämning i höstmörkret... den kunde stå på förstukvisten, hänga i ett träd eller bäras omkring i ett bånd av barnen*. Andre lygter blev udskåret som et ondskabsfuldt ansigt; i ly af mørket sneg barnet sig til en vindue og holdt det lysende 'ansigt' frem så familien blev skræmt; det gjorde man ved allehelgenstid (1. nov.) og kaldtes i 1920'erne på Ystad-egnen at 'springa spöken'.³⁰

Roe- eller græskarlygten omtales ikke i materialet på Dialekt- og Folkminnesarkivet i Uppsala og Nordiska museets folkminnesamling i Stockholm.³¹ Det samme gælder Institut for folkeminnevitenskap i Oslo, Etnofolkloristisk institutt i Bergen og Ove Arbo Høegs omfattende etnobotaniske materiale fremalgat i Planter og tradisjon 1974.

TYSKLAND

Om efteråret gik syngende børn i flok fra hus til hus, bærende græskarlygter med fantastiske udskæringer (Hannover 1862).³²

Martinsaften 10. november var i Flandern og Friesland både roe-, græskar- og agurklygter med i optøget, fra o. 1900 blev mest brugt kulørte lygter af papir. I det østlige Flandern

gik kun pigerne med lygter, drengene skramlede med rumlepottes og sang rumlepot-sangen. Lygten blev kaldt *kipp-kapp-kögel* og havde form som en biskopshue (kipp 'letmandshue', kapp 'alm. hue', kögel 'høj kvindehue') med påklæbte "Peterbilder" eller persilleblade, og lyset var anbragt i en udhulet kålstok.³³

Martinsbålet 10. november blev navnlig i byerne afløst af børn med fakler, i Nedresachsen med græskar- eller roelygter;³⁴ i Rossleben (Sachsen) drog børn med lygter gennem gaderne og sang: *Martin war ein frommer mann, steckte tausend lichter an, dass er oben sehen kann, was er unten hat getan*.³⁵

Rübenkopf var en roelygte pyntet med lange brogede bånd, den kunne være det hornede hoved på et fugleskræmsel, som drenge og karle vinteraftener gjorde folk bange med. Roelygten blev i Hessen tidligere altid brugt i forbindelse med Nikolausfiguren og martinsoptog. Anbragt på et kosteskaf holdt man lygtens uhyggelige ansigt mod vinduet og forskrækkede børnene mens Nikolaus var inde i stuen. O. 1890 kom i gaderne ved Waldmichelbach en såkaldt *hörnerwaldin* bærende to roe" hoveder" til børnenes hjem.³⁶

Når det er mørkt bæres *das rummellicht* 'roelyset', en udhulet runkelroe, der ligner en djævlemaske, af drenge fra hus til hus og holdes pludselig foran vinduet til en sparsomt belyst stue, så børnene forskrækkes. Lygten kaldes også *rummels-, frätzen-, teufelsgesicht, rummelsfratze, -mann, -teufel, glühender teufel* og *hexenkopf*; nu (1974) er den næsten forsvundet og erstattet af papirlampions, som børn martinsaften bærer gennem gaderne, syngende:

Laterne, laterne,
sonne, mond und sterne,
ich geh' mit meiner laterne,

meine laterne ist hübsch und fein,
 drum geh' ich mit ihr ganz allein
 (Haiger i Hessen)³⁷

På højene og langs Rhinen mellem Köln og Koblenz tændes martinsaften tusinder af bål og lys. Når drenge fra Bonn samler brændsel til bålene er de klædt ud som *martinsmännchen*, andre bærer græskarlygter; på hjemvejen plejer de at sætte dem i hule træer for at skræmme forbikommende. I Barmen og Düsseldorf bærer børnene græskarlygter på stænger gennem gaderne og synger martinssange (1898).³⁸

Der blev til St. Martin 11. nov. lavet roe- eller græskarlygter, mange slags figurer snittet i skallen fik lysene til at træde tydeligt frem (1936); når man i Düsseldorf allehelgensdag (1. nov.) bar tændte kærter til gravene, var de gerne stillet i udhulede røde eller gule runkelroer (1927) (Rheinland-Westfalen).³⁹

Udhulede græskar bliver til *gespensterköpfe* (Bayern 1925).⁴⁰ I landsbyen Muggendorf mellem Nürnberg og Bayreuth holdes en høstakkefest, hvor børnene går i optog med græskarlygter; mange dage forinden har de i skallen snittet ordsprog, landskaber, mønstre og figurer, f.eks. kapløbet mellem haren og kaninen. Festen begynder på højderne ved byen; børnene står omkring et bål med deres kunstfærdigt dekorerede græskarlygter, næste dag bæres eller køres de i pyntede vogne til festpladsen.⁴¹

I Vestpreussen gik drenge rundt med græskarlygter udskåret som spøgelseshoveder og skræmte nattevandrere. Med en nål prikede de bogstaver i unmodne græskar, der kunne ses når frugten var udvokset (o. 1880).⁴²

Nordböhmen: man gik *adventslichergang* med roelygter på stænger, lygterne blev kaldt *fensmännchen*.⁴³

ØSTRIG

I et græskars skal snittes øjne, næse og mund, hullerne dækkes med rødt silkepapir. Lygten

skal forestille et spøgelse og ved et barnekammers vindue forskrække børnene.⁴⁴ Følgende hændte ultimo 1700-tallet i Kärnten:⁴⁵ En husfader opdagede, at unge mænd besøgte hans døtre om natten. For at skræmme dem lavede han tre græskarlygter udskåret som menneskeansigter, tog et hvidt klæde over sig, anbragte den største af lygterne på hovedet og ventede ved indkørslen til landsbyen. Da karlerne kom listede han frem med de to andre lygter i hånden; den ene karl besvimede af skræk, resten flygtede ud over markerne.

SCHWEIZ

I mange skoler og børnehaver snitter børnene roelygter hjulpet af læreren eller anden voksen person. Den ganske tynde skal på de foroven åbne lygter dekorerer med udskæringer og har i kanten huller til bæresnore.⁴⁶ Roelygten med grimasser er en *böblimann* og skal forskrække folk.⁴⁷ Man brugte forhen en roelygte, når man om aftenen gik til købmand eller havde et andet ærinde.⁴⁸

Der arrangeres optog med *räbenlichter* 'roelygter' i navnlig det østlige Schweiz' landsbyer og bykvarterer, det største er *räbechilbi* i Richterswill ved Zürich-See søndagen efter martinsdag. Om aftenen drager skoleklasser og lokale foreninger gennem landsbyen med tusinder af roelygter, som tilsammen danner figurer og scenerier, eksempelvis en svane, spinderok, rytter til hest, et dansede par – man kappes om at vise de smukkeste og mest originale motiver. Gadebelysningen er slukket og næsten alle huse og butikker dekoreret med lygterne. Med festen mindes man, at byens ældste kirke i 1200-tallet blev indviet til St. Martin.⁴⁹

Husenes tag og vægge, vogne og cykler er pyntet med lysende roer, det hele i

gemytlighed med dans og selskabelighed ... og ofte konkurrence om, hvis arbejde der er det mest fantastiske, til slut præmieuddeling og kåring af årets flinkeste roeudskærer. En aften i efteråret mellem tusinder af hule, illuminerede runkelroers festlige glans, et férige af funklende, dansende, levende lygtemænd.⁵⁰

I kanton Thurgau fejrer Weinfelden, Ottoberg o.a. landsbyer torsdagen før jul *die bochseltacht*, vistnok oprindeligt til minde om pesten, men nu skolebørn i optog med *bochseltiere* – lygter af roer eller græskar, der er udskåret til ansigter med frygtindgydende grimasser. Alene i Weinfalden blev o. 1930 ca. 500 *bochseltiere* ført med i optoget. Dekorationerne forestiller (a) sol, måne, stjerner, kometer, (b) kranier, skeletter, døden med leen, ildspyende drager og slanger, inskriptionen ”pest 1610”, og (c) slotte, kirker, byvåben, eventyr- og jagtscener, julemanden St. Nikolaus o.s.v.⁵¹

HOLLAND, BELGIEN

En roelygte formet som et menneske- eller dødningehoved anbringes på en kirkemur, i et hegn eller træ for at skræmme folk. Børn tager en sådan lygte med, når de en vinteraften skal til undervisning. I skallen snittes et fjæs, en stjerne, rose o.a. figurer, undertiden ejerens navn. I mørkningen drager børn med lygterne syngende gennem gaden.⁵²

Den sidste søndag i september blev o. 1930 i Ranst holdt *lichtjerloop* ’lysgang’: børn gik i syngende optog med lampions, men forhen roe- og græskarlygter anbragt på stokke og båret som trøfær forrest i hver gruppe.⁵³

På den fiktive helgen St. Maucrôwe’s aften 15. august blev o. 1900 i Liège båret en spilopmager gennem gaderne. Han sad på en improviseret platform, andre drenge gik foran med ansigtslignende roelygter og sang:

Saint Macrôwe,
grosse tête de bois,
celui qui n’a pas de tête,
n’a pas besoin de cheveux.⁵⁴

Allehelgensdag 1. nov. gik o. 1900 børn i Verriers svingende med roer dannet som røgelses-skåle med virak på glødende trækul og bad forbikommende om almisser til de stakkels sjæle; i wallonske landsbyer stod de på gaden med roe- eller græskarlygter, der lignede dødningehoveder, og tiggede penge.⁵⁵

FRANKRIG

Omkring århundredskiftet var det i landsbyerne en meget brugt spøg, at man nytårsnat stillede en roe- eller græskarlygte med forvrænget ”ansigt”, evt. med omsvøbt lagen, ved mørke veje, på en kirkegård etc. for at skræmme folk, der gik til midnatsmesse.⁵⁶ En græskarlygte anbragt i en drage styrtede en oktobernat 1954 ned ved landsbyen Morny i Pyrenæerne. Bønder bevæbnede med jagtgeværer og høtyve gik til angreb på den ”flyvende tallerken”!

POLEN

Også her går drenge om aftenen med en græskarlygte gennem gaderne eller holder dens hoved hen til vinduerne, så folk bliver forskrækkede.⁵⁷

ENGLAND

En *punkie* (af pumkies < pumkin ’græskar’) er i det sydlige Somerset en runkel- eller turnipslygte med grinende ansigt, men oftest mere kunstfærdigt udskåret end lygterne andets teds til Halloween (sml. nedenfor). I skallen

er snittet fine mønstre, blomster, scener med huse, heste, hunde, skibe etc., og skallen er så tynd og gennemskinnelig, at den i mørket ligesom gløder. Lygten bæres i en snor ført gennem huller i lygtens låg.

Punkie Night – den fjerde torsdag i oktober, 28. eller 29. oktober – går mange børn med roelygter flokkevis gennem landsbyen Hilton St. George og synger eller rettere messer (ingen melodi) for at samle penge til fyrværkeri:

It is Punkie Night tonight,
give us a candle, give us a light,
if you don't you'll get a fright.
It is Punkie Night tonight,
Adam and Eve wouldn't believe
it is Punkie Night tonight.

Der gives præmie for den bedste *punkie*.⁵⁸ Andre steder holdes Punkie Night tidligt i november.

Festen skal have forbindelse med et marked, som (nu en glemt dato) blev holdt i Chiselborough, Lopen eller Chinnock. Nogle mænd fra Hilton fo'r vild i nattetågen, kom ind på en roemark og lavede dér lygter, så de kunne finde hjem. Efter en anden version blev mændene fulde og gik vild, deres koner hulede runkelroer ud til lygter og ledte med dem efter de forsvundne. – En ny og nidkær betjent prøvede at standse optøget, men byen klagede til myndighederne, og skikken fortsatte til vor tid.⁵⁹

Men ellers er det Halloween (allehelgensaften) 31. okt. og Mischief Night fire dage efter, at engelske børn går med *Jack-o-lanterns*: turnips- eller kålroelygter, hvis udskårne ansigter skal holde de onde ånder borte. Roen skæres tværs over i to halvdele og udhules, i den øvre halvdel snittes øjne og næse, i den nedre munden, og der stilles et lys i den, hvorefter roen samles med en snor og bindes på en stang. Man forskrækker forbikommende med lygten, f.eks. ved et gadehjørne, eller

”spøgelset” løftes op foran et sovekammervindue. Nogle steder hæftes lygten på portens stolper som skræmmemiddel for onde ånder. I Castleford (West Riding) sættes skikken i forbindelse med Gay Fawkes Day 5. november, lygtens hoved forestiller manden, der ville sprænge parlamentsbygningen i luften, og når lygterne er båret gennem gaderne kastes de på Gay Fawkes bålet. Den mest almindelige anvendelse er, navnlig i Skotland, at belyse vejen for de drenge og piger, som iført gammelt tøj og med maske eller svartet ansigt går med spøgelseslignende roelygter fra dør til dør og danser, synger eller fremsiger remser.

Amerikanske børn stillede Pope Night 1. nov. en græskarlygte med et fælt ansigt i vinduet for at skræmme spøgelses og hekse.⁶⁰

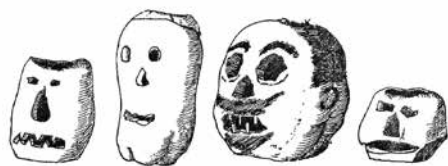
Korea: om efteråret skærer drenge mou-teung ’turnipslygter’ med silkepapir for åbningerne. Japanske drenge laver lygter af vandmeloner når de har spist pulpen.⁶¹

OPRINDELSE OG HENSIGT

Skikken er i vor verdensdel praktiseret i Mellem- og Nordeuropa med Danmark-Skåne som dens nordlige grænse. I hele området har lygten mest karakter af et stykke legetøj. Når børn og ungdom bruger det lysende ”dødningshoved” eller ”spøgelse” til at skræmme folk er det nu kun drilleri eller narreværk:

I mørket om lidt
udfører vi vort høstritual
skræmmer småbørn med ulvehyl
og en roelygtes
stikkende karbidblik
gennem gardinet
(Dagny Grejsen Hansen)⁶²

Nord og syd for den danske grænse er børnenes lanterneoptog og -sange en næppe mere

end halvanden hundrede år gammel skik af tysk herkomst. Oprindelsen og hensigten er dunkel. Et fakkeltog blev måske populariseret af nye lyttesange og efterlignet i andre egne.⁶³ Eller skikken udviklede sig af, at stadig flere kvinder gik med tændte roelyster til kirken – nu går de forrest i optøget (Schweiz).⁶⁴ Den tolkning, at Punkie Night skyldes nogle mænd, der ikke kunne finde hjem fra et marked, har den historiske baggrund, at man i Chiselborough holdt et marked den 29. oktober for heste, kvæg og legetøj (nævnt 1791); på hen- og tilbagevejen kan markedsgæsterne meget vel have båret roelyster. Usandsynlig er dog tilføjelsen, at kvinderne brugte megen tid på at tildanne roerne før de søgte efter mændene.

De nordtyske lygteoptog har rimeligvis ingen forbindelse med mortensaften.⁶⁵ Roelygtens navn er nogle steder i Hessen *schuddenäggelsesicht*, af *schuddenaggel* = Nikolausfigur klædt i ærtehalm, fra først af oprådte han måske med en lysende roe på hovedet. Skimmelrytteren, der ofte agerede sammen med julemanden Knecht Ruprecht, var en forklædt mand med hestehoved på en stang, eller på hovedet bar han en krukke fyldt med gløder, som lyste gennem åbninger der skulle forestille øjne og mund.⁶⁶

I de tysk-schweiziske *klöpfel-* eller *bochsel-nächte* (bochsel 'banke, rumstere') tre torsdage efter årets korteste dag mente man at kunne høre sælsomme bankelyde fra Wodans vilde jagt eller åndernes tog,⁶⁷ og med lygterne ville man jage mørkets magter, pestens dæmøner etc. på flugt. Lyset (ilden) ydede den bedste beskyttelse mod åndeverdenen, som var særlig

aktiv om efteråret, omkring jul og nytår. *Før i tiden satte man en udhulet roe formet som et menneskehoved med lys i ud på møddingen jule- og nytårsnat, sandsynligvis for at skræmme onde ånder på flugt* (Sønderjylland).⁶⁸

De katolske lande har knyttet døds kult til den 1. og 2. november. Der holdes messer for helgener og sjælene i skærsilden, forhen lagde man føde ud til de afdødes sjæle. Man besøgte familiens gravsteder, stiller tændte lys på dem, og de kan være anbragt i udhulede roer med indskårne navne på de døde (Oberlauda i Baden).⁶⁹ Der blev tændt lys i vinduerne, for at de hjemvendende sjæle kunne finde vejen, i det fri var roelygterne praktiske, deres lys blæste ikke ud. I Derbyshire blev 1. november tændt små bål på markerne, de skulle vejlede sjælene fra skærsilden mod himlen.

Man forestiller sig, at de dødes ånder kommer frem på All Hallows Eve (Halloween) 31. oktober, og i denne hekseriets nat må man bære maske for ikke at blive genkendt af de onde ånder,⁷⁰ de grotesk udskårne lygter skal skræmme dem bort. I Somerset er *Jack-o-lantern* både lygten og et overnaturligt væsen, der om natten ses over moserne og vil lokke folk med sig ud over hængedynd, så de

omkommer. Han kaldes i Somerset også *spunkie* og skal være udøbte børns sjæl, der flakker omkring indtil dommedag. Lygten *punkie* er da dels en personificering af en ond ånd, som skal jages bort, og dels af den dødes ånd, som er undervejs omkring Halloween.⁷¹

KILDEHENVISNINGER OG NOTER

- 1 *Social-Demokraten*, 27/11 1953.
- 2 Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), besvarelse nr. 23871 på spørgelysten Leg og Legetøj 1969, København.
- 3 Egen optegnelse 1975.
- 4 *Lolland-Falsters Folketidende*, 19/10 1982.
- 5 *Ny Dag* og *Lollands Tidende*, 30/11 1953.
- 6 NEU 32479.
- 7 NEU 28092, 29194.
- 8 NEU 28349; skikken kendt af flg. Medarbejdere på Institut for dansk dialektforskning: Ingelise Petersen (fra Vissenbjerg), Finn Køster (Bogense), Gunhild Nielsen (Marstal).
- 9 NEU 29043.
- 10 NEU 29095, 29470.
- 11 *Ny Dag*, 27/10 1953.
- 12 Jensen, Johannes V., 1914, *Himmerlandshistorier* 3, København, s. 98.
- 13 Tang Kristensen, E., 1891, i *Viborg Stifts Tidende*, nr. 6.
- 14 *Politiken*, 16/10 1983.
- 15 *Det legede vi med. Gammelt legetøj i Danmark*, 1982, red. af Jens Sigsgaard & Ib Harnild, København, s. 17.
- 16 Aakjær, Jeppe, 1966, *Jyske Folkeminder*, (Danmarks Folkeminder, nr. 76), København, s. 87, sml. Aakjær, Jeppe, 1904, *Vredens børn*, Kongerslev: på en høvlebænk ... stod en kæmpetur-nips udhulet som et djævehoved med illu-minerede horn og plads til at anbringe lys i.
- 17 NEU 29882/94.
- 18 NEU 29501/22.
- 19 Tang Kristensen, E., 1905, *Gamle folkes fortællinger om det jyske almueliv* tillægsbd. 6, Kolding, s. 101.
- 20 NEU 29716.
- 21 *Sønderjysk Månedsskrift* 53, 1977, s. 423.
- 22 NEU 28430.
- 23 NEU 30621.
- 24 Michelsen, Anne-Helene, 1979, i *Sønderjysk Månedsskrift* 55, s. 96f., 141.
- 25 NEU 31883.
- 26 Ullman, Ellen, 1953, i *Dansk Børneblad* 26, s. 702 (med noder).
- 27 Jensen, Thøger, 1976, i *Fyns Tidende*, 7/10 1976.

- 28 Brøndegaard, V. J., 1979, *Folk og flora* 2, København, s. 161–63, 234 og 3, 1980, s. 257f.
- 29 Brev 25/1 1979; roelygten kendes på Gotland: pers. medd. fra Herbert Gustavson 1949.
- 30 *Kulturen*, 1983, s. 126f.
- 31 Forespørgsler blev besvaret af henholdsvis forestandere Åsa Nyman 6/4 1979 og forestandere Ebbe Schön 26/3 1979.
- 32 Seeman, B., 1882, *Hannoversche Sitten und Gebräuche in ihrer Beziehung zur Pflanzenwelt*, Leipzig, s. 19.
- 33 *Ostfriesische Monatsblatt für provinzielle Interessen* 8, 1879, s. 20f., jnf. Jürgensen, Wilh., 1909, *Martinslieder*, Breslau, s. 14f., i Waringa, N. J., 1952, *Fryske plantilore*, Ljouwert, s. 16; Dieken, Jan van, 1971, *Pflanzen im ostfriesischen Volksglauben und Brauchtum*, Aurich, s. 65.
- 34 Buschan, Georg, 1914–22, *Die Sitten der Völker* 4, Stuttgart, s. 116; Sartori, Paul, 1922, *Westfälische Volkskunde*, Leipzig, s. 169.
- 35 Kleeman, Selmar, 1922, *Kulturgeschichtliche Bilder aus Quedlinburgs Vergangenheit*, Quedlinburg, s. 366.
- 36 Winter, Heinrich, 1937, i *Volk und Scholle* 15, s. 341–43 (med fotos).
- 37 Löber, Karl, 1974, *Volksleben in und um Haiger*, Haiger, s. 24f., sml. Böhme, F. M., 1897, *Deutsches Kinderlied und Kinderspiel*, Leipzig, s. 359, 432.
- 38 Reinsberg-Düringsfeld, Otto von, 1898, *Das festliche Jahr in Sitten, Gebräuchen, Aberglauben und Festen der germanischen Völker*, Leipzig, s. 405–08.
- 39 Niessen, J., 1937, *Rheinische Volksbotanik* 2, Berlin, s. 136, 158; *Zeitschrift für rheinische und westfälische Volkskunde* 24, 1927, s. 11.
- 40 Marzell, Heinrich, 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 86.
- 41 Seeger, Walter, 1931, i *Kosmos*, s. 426f.; *Hör zu*, 1961, nr. 40 (fotos).
- 42 Treichel, A., 1882–83, i *Schriften des Naturforschenden Vereins zu Danzig* Neue Folge 5, s. 143; sm. Forf. i *Altpreussische Monatsschrift* 31, 1894, s. 312, sml. Schulenburg, W. von, 1882, *Wendisches Volkstum in Sage, Brauch und Sitte*, Berlin, s. 136.
- 43 *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* 9, 1941, s. 902f.
- 44 Kampmüller, Otto, 1977, i *Oberösterreichische Heimatblätter* 31, s. 111.
- 45 Adrian, Karl, 1937, i *Heimatland* 6, s. 62f.
- 46 *Hör zu*, 1958, nr. 38 (fotos).
- 47 Brunner, Fritz, 1942, *Spielzeug aus eigener Hand*, Zürich, s. 19; Müller, Gustav, 1942, i *Baselbieter Heimatbuch* 1, s. 144.
- 48 *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 22, 1918–19, s. 86.
- 49 Höhn-Ochsner, Walter, 1972, *Pflanzen in Züricher Mundart und Volksleben*, Zürich, s. 43, sml. Kummer, George, 1954, *Schaffhauser Volksbotanik II. Die Kulturpflanzen* 1, Schaffhausen, s. 72; *Schweizerfamilie*, 7/11 1953 (fotos); *Schweizer Volkskunde* 70, 1980, s. 17–23.
- 50 Rechendorff, H., 1953, i *Berlingske Tidende*, 4/10 1953.
- 51 Seeger [note 41]; Eberli, J., 1904, i *Mitteilungen der Thurgauischen Naturforschenden Gesellschaft* 16, s. 148; Moser-Gossweiler, F., 1940, *Volksbräuche der Schweiz*, Zürich, s. 201.
- 52 Cock, A. de & Teierlinck, Is., 1906, *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland* 7. deel XII. *Kind en natur B. Kind en plant*, Gent, s. 204–06.
- 53 *Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde* 37, 1932, s. 96.
- 54 *Revue des traditions populaires* 19, 1904, Paris, s. 299f.
- 55 *Bulletin de folklore* 3, 1893, s. 24; Peter Bruegels børnelegsbilleder 1560 viser bl.a. fire børn i en gadeprocession, de to forreste bærer tilsyneladende papirslygter på en stok.
- 56 *Revue des traditions populaires* 13, 1898, Paris, s. 214; Feilberg, H. F., 1904, *Jul* 2, København, s. 279, 377.
- 57 Udziela, Seweryn, 1929, i *Lud serja* 2.28, s. 66.
- 58 Opie, J. og P., 1929, *The lore and language of schoolchildren*, Oxford, s. 267–79.

- 59 Hole, Christina, 1943–44, *English custom and usage*, London, s. 86f.
- 60 Bergen, Fanny D., 1893, i *Journal of American Folk-Lore* 6; samme i *Boston Evening Transcript*, 6/4 1895.
- 61 Culin, Stewart, 1895, *Korean games with notes on the corresponding games of China and Japan*. Philadelphia, s. 30, sml. Bredon, Juliet & Mitrophanow, Igor, 1953, *Das Mondjahr*, Berlin, s. 151f., 394.
- 62 Hansen, Dagny Grejsen, 1963, *Nattevandring*, Bergen, s. 8: "Roelygterne".
- 63 Schmidt-Ebhausen, Friedrich Heine, 1963, *Forschungen zur Volkskunde im deutschen Südwesten*, Stuttgart, s. 18.
- 64 *Schweizerfamilie*, 7/11 1953.
- 65 Grohe, E., 1957, i *Jahrbuch für bremische und niedersächsische Volkskunde*, iflg. *Sønderjysk Månedsskrift* 53, 1977, s. 428, jnf. s. 423–29, og van Dieken [note 33], s. 64.
- 66 Nilsson, N. Martin P., 1914, *Aarets folkelige Fester*, København, s. 44.
- 67 Moser-Gossweiler [note 51].
- 68 Lange, Axel & Seeberg, Chr., 1927, *Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren*, Tønder, s. 10.

Sedan slutet på 1980-talet har den nordamerikanska versionen med Halloween och tillhörande pumpor blivit betydligt mer dominerande över mer lokala nordiska traditioner. Foto: Håkan Tunón.

- 69 Meyer, Elard Hugo, 1900, *Badisches Volksleben im neunzehnten Jahrhundert*, Stuttgart, s. 510.
- 70 Hill, Douglas, 1968, *Magic and superstition*, London, s. 31.
- 71 Palmer, K., 1972, i *Folk-Lore* 83, s. 240–44.